

De dode taal van het wereldproletariaat
Bij de 125e verjaardag van het Esperanto

Marc van Oostendorp

Hoe moeten arbeiders met elkaar praten tijdens de klassenstrijd? Willem Drees wist het. Voor internationale contacten, zei de latere minister-president van Nederland in 1936 in een toespraak voor de microfoon van de Vereniging voor Arbeiders-Radio Amateurs (VARA), is het meestal nodig om veel talen te leren. Dat is misschien wel te doen voor de geschoolde kaders, maar niet voor iedereen weggelegd. De oplossing was volgens Drees de “op geniale wijze samengestelde wereldhulptaal Esperanto.” En: “Het gaat om contact met medestrijders uit alle landen; reeds nu, niet enkel voor een beperkt aantal voor mannen, maar voor elken arbeider.” Een andere socialistische voorman, de schrijver Theo Thijssen, schreef in datzelfde jaar dat hij “als literator” veel bewondering had voor “de mogelijkheid om in Esperanto de fijnste nuances uit te drukken”.

De kans dat een Nederlands politicus of schrijver zoiets nu nog zou schrijven, lijkt uitgesloten. Het feit dat honderd jaar geleden, in het najaar van 1911, de Federatie van Arbeiders-Esperanto in Nederland werd opgericht heeft vorig jaar dan ook veel minder aandacht getrokken dan het vijftiwintigjarig bestaan in 1936. Om precies te zijn: die aandacht was bijna afwezig. Of het dit jaar, nu de taal zijn 125e verjaardag viert, beter zal zijn, valt te betwijfelen. Waar de esperantisten in de jaren vijftig nog internationale congressen organiseerden waar wederom Drees een toespraak in de taal hield, lijkt het doek inmiddels definitief over de taal gevallen. De esperantisten richtten zich honderd jaar geleden op een toekomst waarin er meer begrip tussen de proletariërs zou zijn. Wat is er nog van die toekomst over?

Vrij-kommunistische kolonie

Dat de Federatie in 1911 werd opgericht, was een wonder. In de paar jaar van zijn bestaan was de linkse Esperanto-beweging in Nederland al versplinterd geraakt, met onder meer anarchistische, sociaaldemocratische en communistische facties die elkaar bestreden. De jonge oogarts Lejzer Zamenhof had een voorstellen voor de taal in 1887 in eigen beheer in Warschau gepubliceerd, maar het duurde nog even voor de taal ook in de Lage Landen aankwam. In 1906 had een jonge boekhouder uit Den Haag, een zekere J.L. Bruijn, in de zomer kennisgemaakt met de taal toen hij een ‘vrij-kommunistische kolonie’ in Brussel bezocht. Eenmaal thuis was hij de taal met grote voortvarendheid gaan leren en na een paar maanden schreef hij een artikel over “het nut ener wereldhulptaal voor de arbeidersbeweging” in het socialistische *Volksdagblad*.

De tijd leek rijp voor een kunsttaal. De mensen geloofden in de vooruitgang, ze meenden dat ze alle problemen met technologie konden oplossen. Dat gold ook voor taalproblemen. Bovendien werd het Esperanto gezien als een taal die vrede zou brengen, en die écht internationaal zou zijn, en niet verbonden aan de belangen van een specifieke natie-staat.

Tientallen arbeiders meldden zich in de weken na zijn artikel bij Bruijn, die een tweewekelijkse rubriek in het *Volksdagblad* kreeg waarin hij de grammatica van het Esperanto voor arbeiders verklaarde. De Federatie van Socialistische Wijkverenigingen in Amsterdam hield binnen enkele weken een openbare vergadering over het Esperanto, waar 200 mensen kwamen. En in 1907 richtte Bruijn de *Algemene Haagse Arbeiders Esperanto-Klub* op, terwijl in Amsterdam vrijwel tegelijkertijd de *Amsterdamse Werklieden Esperantisten Vereniging* tot stand kwam. In de jaren die volgden werden er lokale groepen opgericht van Aalsmeer tot Venlo en van Dordrecht tot Zaandijk.

Geklets

Midden jaren dertig hadden de Nederlandse Esperanto-organisaties samen zo'n tienduizend leden, terwijl er ook in Vlaanderen enkele duizenden actieve esperantisten waren. De steun van andere socialistische organisaties speelde waarschijnlijk een grote rol. De piepjonge VARA stelde een deel van de acht uur zendtijd per week structureel ter beschikking aan de esperantisten. Ook onder meer de Arbeiders-toeristenvereniging 'De natuurvriend', de Centrale Arbeiders Verzekerings en Deposito Bank, de vakbond NVV, de uitgeverij De Arbeiderspers en anderen ondersteunden de goede zaak. Wat overigens ook weer niet wil zeggen dat iedereen die links was, ook voor het Esperanto was: "Het is nodig dat de arbeiders opgetrommeld worden tegen fascisme en militarisme en jullie met je geklets over Esperanto houdt de arbeiders van de werkelijk strijd af", kreeg een esperantist in de jaren dertig te horen.

Wat dreef de esperantisten? Er waren natuurlijk hooggestemde idealen. Men hoopte dat als iedereen Esperanto zou leren – een makkelijke taal die niet aan een bepaald land hoorde –, dit eerlijkere en eenvoudigere internationale communicatie mogelijk zou maken. Het Esperanto hoefde voor de meeste esperantisten de bestaande talen niet te vervangen, maar kon gebruikt worden in de internationale communicatie. Voor de socialisten bracht dat niet alleen wereldvrede, maar maakte het juist ook mogelijk voor de 'proletariërs aller landen' om zich te verenigen in de klassenstrijd.

Beuzelingen

Er waren niet alleen idealen. De arbeiders-esperantisten moesten vooral ook veel plezier van hun kennis hebben gehad. Mensen zonder veel scholing konden ineens corresponderen met gelijkgezinden in andere landen, literatuur en tijdschriften lezen die van de andere kant van de wereld kwam en als ze genoeg geld hadden af en toe zelfs met buitenlanders praten. Bovendien kon je ineens een geleerde worden in een vak waar de meeste academici weinig belangstelling voor hadden.

Een voorbeeld was Frits Faulhaber (1893-1979). In het dagelijks leven was hij schilder bij het Amsterdams Waterleidingbedrijf. In 1912 had hij de taal geleerd en vanaf 1920 tot 1938 was hij voltijds voorzitter van de federatie. Met zijn Tsjechische vrouw, E. Czikovska, had hij op een Esperanto-congres sprak hij thuis overwegend Esperanto. Bovendien waren ze allebei dag en nacht aan het werk: "Als je niet gewend bent *alle* tijd productief te maken, dan moet je eens opletten hoeveel tijd er verloren gaat met allerlei beuzelingen. Wij hebben geleerd al die zogenaamde 'verloren ogenblikken', de tijd, doorgebracht in spoor of tram, ja, elke vijf minuten, dat we ergens moeten wachten, ten nutte te maken". Faulhaber schreef bovendien artikelen en boeken over de grammatica van het Esperanto.

De Tweede Wereldoorlog bracht wereldwijd een gevoelige klap toe aan de Esperanto-beweging. Hitler had de taal in *Mein Kampf* al aangewezen als een manier waarop de joden – Zamenhof was een jood – de rest van de mensheid onder hun bolsjewistische juk probeerden te krijgen en in 1941 werden alle Esperanto-activiteiten in ons land verboden. Na de oorlog stond het ideaal van een taal voor international begrip nog voor weinig mensen hoog op de agenda. Er waren nog wel oplevingen: in de jaren vijftig zond de VARA weer het socialistisch nieuws in het Esperanto uit, en in de jaren zeventig presenteerden Van Kooten en De Bie een Teleac-cursus op de Nederlandse tv.

Maar het vuur was er uit. De vereniging Esperanto Nederland, waarin de Federatie opging, heeft nog een paar honderd leden, maar dit worden er elk jaar minder. Het bestuur van de vereniging bestaat momenteel alleen uit een voorzitter en een penningmeester; de voorzitter wil volgend jaar aftreden, maar er is geen

opvolger. Er zijn nog wel jongeren die de taal, meestal via het internet, leren maar een nieuwe Frits Faulhaber zit daar niet meer bij.

Gewone metselaar

Is het erg dat de Federatie voor Arbeiders-Esperantisten niet meer bestaat? Natuurlijk is dat erg. Wie de oude jaargangen van *La laborista esperantisto* ('De arbeiders-esperantist') doorbladert, of de fraai uitgegeven jubileumboeken waarin Faulhaber en de zijnen je vol vertrouwen aankijken in hun keurig opgeruimde kantoor met aan de wand een bord met de tekst 'Leert Esperanto!', heeft honderden pagina's stof voor cynisch gegrinnik. Al die ernst en toewijding, al die angst om de tijd te verbeuzelen, heeft uiteindelijk nergens toe geleid. Maar dan lees je hoe Frits Faulhaber zich herinnert dat een ervaren esperantist – "maar een gewone metselaar" – hem toen hij nog een beginner was voorhield dat zijn Esperanto 'te stijf' was, en slaat de weemoed toe.